

**THE CHURCH PRESS IN TRANSYLVANIA, IN SERVICE OF FAITH AND
NATIONAL CULTURE IN THE SECOND HALF OF THE NINETEENTH CENTURY**

Gligor Hagău

PhD, "Babeş-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: Ecclesiastical press in the nineteenth century had an important role in knowing the religious life of Romanians in Transylvania. Study it offers a way to discover the problems faced by the two Romanian churches , Orthodox and Greek Catholic, how they were involved in the life of Transylvanian society. The newspapers represented, on the other hand , a tool of propaganda and spreading of ideas, a way of informing and influencing readers.

Although access to prestigious universities like Rome, Vienna, Budapest, Transylvanian clergy fails to exceed an average level of cultural activity and therefore remain its main points related to the development of Romanian press in Transylvania and ASTRA activity.

Romanian media with a varied profile, contributed to the modernization literary lexis . Publications kept awake the spirit of society, especially in Transylvania . In the mid -nineteenth century , the Romanians had few avenues through which they make their voice heard , the church took over the leading role of public opinion , being a spokesman for the national interests. The newspapers had their important place and role in society. The life of each publication is directly influenced by the political atmosphere of the period , and the one on which we stopped is complex . Newspapers from this period have tried to meet their mission honorably .

Keywords: newspapers, church, Romanian press in Transylvania, ASTRA activity, national identity.

Publicațiile bisericești din Transilvania și rolul lor în promovarea culturii naționale

Presa, în general, și publicațiile bisericești în special alături de dezideratele pașoptiștilor au însuflețit poporul român și pe erudiții lui în a doua jumătate a secolului al XIX-lea spre luminarea, și consolidarea conștiinței naționale. Pentru românii ardeleni, publicațiile erau singura modalitate de a se putea manifesta, de a-și face auzite durerile, nevoile și puținele bucurii. Glasul conștiinței și al frământării lor de veacuri erau făcute publice prin intermediul gazetelor vremii. „Noi ziariștii cari reprezentăm opinia publică avem sfânta datorie să dăm pe față expresiunea acestei opinii și vom satisface acestei sfinte datorințe fără să ne înspăimântăm de temnițe și lanțuri!...”¹ scria Aurel Mureșianu în *Gazeta Transilvaniei* nr. 87 din 1988”

Presa ecleziastică din secolul al XIX-lea a avut un rol important în cunoașterea vieții religioase a românilor din Transilvania. Ziarele reprezentau un instrument de propagandă și de propagare a ideilor, o modalitate de informare și influențare a cititorilor.

Deși avea acces la centre universitare de prestigiu ca Roma, Viena, Budapesta, clerul transilvănean nu reușește să depășească un nivel mediu de activitate culturală și de aceea principalele sale contribuții rămân legate de dezvoltarea presei românești din Transilvania și de activitatea ASTRA.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea se intensifică eforturile de redactare a unor ziare sub patronajul bisericilor românești sau redactate ori îndrumate de oameni ai bisericii. Din cele 80 de ziare și reviste românești care apar după 1850, până la sfârșitul secolului, șapte dintre acestea au fost editate în Episcopia greco-catolică de Gherla. Este vorba despre „Predicatoriul săteanului român” (1875-1890), care din 1880 își schimbă numele în „Preotul român”, „Școala” (1875-1876), „Cărțile Săteanului Român” (1876-1886), „Higiena și Școala” (1876-1882), „Amicul Familiei” (1878-1890) și „Școala Poporală” (1893- 1894).

¹ Gelu Neamțu, *Procese politice de presă antiromânești din epoca dualismului austro-ungar 1888-1890*, Cluj Napoca, 2004, pg. 2

Primul dintre aceste eforturi publicistice este reprezentat, în ianuarie 1875, de apariția revistei „Predicatorul săteanului român”. Având ca subtitlu „Foaie bisericească pentru publicare de predici pe toate duminicile, sărbătorile și ocaziunile”, revista avea o apariție lunară.

Revista se dorea o publicație de specialitate dar și de cultură și de informare a clerului greco-catolic român. Ca urmare o mare pondere în conținutul său aveau predicile, fapt reflectat și de titlu. Redacția își propusese să ofere preoților câte un model de predică pentru fiecare duminică și sărbătoare. Revista urma să apară înainte de data de 1 a fiecărei luni astfel încât preoții să fie în posesia predicii la momentul potrivit: ea se expedia la data de 1 a lunii pe stil nou astfel încât ea ajungea la destinatari în cele 12 zile ce urmau până la data de 1 a lunii pe stil vechi². De pildă, în nr. 1 din ianuarie 1875 sunt publicate opt predici a câte patru-șase pagini: două de Anul Nou și câte una de Bobotează, Cei Trei Mari Ierarhi și în cele patru duminici din cursul lunii.

Pe lângă masivul conținut de predici revista mai are și alte rubrici scurte, dar dense și interesante, găzduite aproape în totalitate pe copertile de carton colorat ale revistei. Cea mai consistentă este rubrica „Literatura” care semnalează cărțile nou apărute, făcând un scurt rezumat și îndemnând cititorul să-și îmbogățească biblioteca. Aproape la fel de consistentă este rubrica „Unele și altele din lumea mare” în care se publicau știri diverse din tematica revistei dar și cu conținut național-cultural.

Alte rubrici prezente constant sunt „Fericire și sporire”, în care sunt anunțate cununile și logodnele, „Repaus și amintire” precum și „Poșta redacției”. Din februarie 1875 revista inaugurează alte două rubrici: „Calendar” în care sunt menționate sărbătorile mari religioase greco- și romano-catolice și „Târguri se țin” cu un conținut evident. Sporadic sunt publicate și concursuri pentru posturile de învățător confesional.

Revista scotea și un supliment „literar-moral” numit „Foișoara” care publica poezii preponderent cu caracter moral-religios: „Aduceți-vă aminte”, „Rugăciune”, „Viața”, „Bogatul și cerșetorul”, „Preoților români” de Petre Dulfu, „Puterea virtuții” de C.D. Aricescu.

² *Predicatoriul săteanului român*, nr.2, an I, Gherla, 1875, foaie sfârșit verso

Din ianuarie 1880, revista apare cu un nume nou „Preotul român” și cu un subtitlu nou: „Jurnal bisericesc, școlar și literar”. Tiparul era realizat la tipografia „George Lazăr”, iar din 1883 la „Aurora” ambele din Gherla, semn al unor noi relații proaste cu conducerea diecezei de Gherla. Conținutul este mult mai bogat față de formatul anterior. Pe plan educativ, sunt publicate articole cu caracter general despre importanța și rolul educației cum ar fi „Foloasele buneii educați. Datorințele părinților față de creșterea fiilor lor” de Ioan Fekete-Negruțiu. Sunt și articole cu caracter educativ special cum ar fi „Cine a inventat literele?”, „Cum se formează învățătorii cei buni”.

Se poate aprecia că „Predicatoriul săteanului român” și apoi „Preotul român” au avut o contribuție importantă la dezvoltarea publicisticii românești din Transilvania acoperind cu profesionalism sectorul moral-religios al acesteia.

Revista „Școala” a apărut la Gherla între anii 1875-1876, avându-l ca redactor pe Alexandru Mica. Publicația apărea lunar și se declara drept „foaie pedagogică-didactică și economică”. Cele mai multe articole abordează aspecte specifice profilului revistei: informații din domeniul didacticii și pedagogiei, pregătirea și calificare învățătorilor, legătura dintre educația primită în familie și cea din școală. Nici celelalte domenii nu sunt neglijate, în paginile foii publicându-se și literatură, poezie, istorie și religie.

Un capitol important în cadrul foii îl reprezintă articolele și informațiile pedagogice și didactice. Se pune un accent deosebit pe pregătirea învățătorilor prin cursuri suplimentare, instituții pregătitoare și prin conferințe, dar și pe importanța educației primită în familie, și mai ales pe rolul pe care îl are mama în educația copiilor, școala venind să completeze educația primită în familie, ea fiind „institutul de educație”.³ De asemenea, sunt publicate metode didactice eficiente prin care elevii își pot însuși conținuturile.

Din punct de vedere literar, sunt publicate poezii, nuvele, povești religioase, dar și schițe. În încercarea de a contribui la cultivarea cititorilor, gazeta oferă informații despre noile apariții editoriale. Aflăm știri despre cărțile nou publicate, prețul și modul de procurare al acestora.

³ „Școala și deosebirile ei”, în ziarul *Scoala*, nr.11, an I, Gherla, 1875, p.1

Interesul manifestat pentru cultură și, în special pentru literatură, de care a dat dovadă redacția se va concretiza prin apariția unui supliment literar intitulat “Foișoara Școalei”.

Rubrica de diverse, la fel ca și corespondența și poșta redacției, este una obișnuită, fiind tipărită de obicei pe ultimele pagini. Cuprinsul acestora este divers, informațiile pe care le găsim aici sunt din sfera literară, culturală și religioasă, precum și știri de pe teritoriul eparhiei, dar și anunțuri pentru diverse concursuri.

Cu toate că a avut o perioadă scurtă de apariție, ziarul Școala a jucat un rol important în privința dezvoltării și perfecționării învățătorilor atât din punct de vedere didactic cât și pedagogic.

A treia apariție, din punct de vedere cronologic, a perioadei de care ne ocupăm este reprezentată de „*Cărțile Săteanului Român*”, foaie lunară cu un motto semnificativ: „Deșteaptă-te Române!”. Avându-l drept proprietar, redactor și editor pe preotul Nicolae Fekete-Negruțiu, ea a apărut în 1876 la tipografia „Erezilor lui I.Gámán” din Cluj, de unde, între anii 1879-1880 s-a mutat la Sibiu, apoi din 1880 a apărut fără întrerupere la Gherla până în 1886.

Revista avea o apariție lunară, la 1 și 13 ale fiecărei luni în format octav mare. Invitarea la prenumerațiune debutează cu cuvintele : “*Benecuventatu se fii Satene romane, mucenicu santu alu unei patrie mult cercetate si bantuite!*”⁴, în care precizează scopul noii gazete. Având un cuprins generos, cititorii urmau să primească informații din domeniul istoriei, literaturi, economiei, medicinei, numeroase informații, multe despre viața din România, dar și biografii ale unor oameni iluștrii români, foaia răspunzând gusturilor celor mai diverse și unei largi categorii de cititori din societatea ardeleană românească. Serviciile de natură culturală, politică, națională aduse românilor în general, și nu doar confesiunii greco - catolice, conferă gazetei o mare valoare.

Un spațiu generos din paginile foii este atribuit articolelor istorice. *Cărțile Săteanului Român* acordă o mare însemnătate istoriei poporului român de la începuturile ei și până la declararea României ca stat independent în 1877. Un moment crucial, de neuitat și aniversat de

⁴ *Cărțile Săteanului Romanu*, cartea I, cursul I, 1876, Gherla, p.1.

către români era Marea Adunare Națională de la Blaj din 3/15 mai 1848⁵, care a reprezentat un moment de maximă importanță în cadrul revoluției pașoptiste, ea fiind descrisă ca „*zi de lumină, de libertate și de mărire română, te pomenim și te serbăm cu drag! Tu minunași lumea și îi arătași că nația română e matură, vrednică de libertate, vrednică de a intra în frăția cea mare a națiilor*”.⁶ Dar, însemnează Bălcescu într-o notiță, “mai mulți români din Ardeal ce se aflară acolo” m-au asigurat că poporul a strigat “*Noi vrem să ne unim cu Țara*”.⁷ Bălcescu vede această strigare ca pe o minunată destăinuire a lui Dumnezeu care a vorbit de-a dreptul în inimile aleșilor săi, poporului și poezilor care, “fii ai inspirației divine, avură la 1848 conștiința întâmplărilor viitoare” pentru că “numai ei citiră și destăinuiră ceea ce era scris în fundul inimii fiecărui român: mântuirea de orice domnire străină prin Unitatea națională!”.

Este foarte vizibilă problema câștigării independentei față de Imperiul Otoman. România dorea să se afirme liber pe arena europeană și să rupă ultimele legături pe care le mai avea față de otomani și care o stânjeneau în dezvoltarea ei normală.

Faptul că în 1878, Carol a primit titlul de Alteță Regală, ca și proclamarea României ca regat la 10 mai 1881 precum și încoronarea lui Carol I și Elisabeta de Wied ca rege și regină a României, sunt de asemenea pe larg prezentate în paginile revistei.

Literatura constituie un subiect preferat în *Cărțile Săteanului Român*. Sunt publicate culegeri folclorice, scrieri originale, în versuri sau în proză pe diverse teme, biografiile marilor poeți care au marcat și marchează și în ziua de astăzi literatura română, de exemplu: Andrei Mureșanu, Vasile Alecsandri, Gheorghe Șincai, Petru Maior. Unul dintre colaboratorii permanenți ai revistei a fost învățătorul și folcloristul Ioan Popu Reteganul. Învățător, autor de cărți și manuale școlare, colaborator la aproape toate ziarele și revistele românești din Transilvania, sfătuitor al bătrânilor, un pasionat culegător de folclor apreciat și iubit.

Ion Agârbiceanu îl considera pe Ion Pop Reteganu drept "cel mai multilateral publicist al nostru din ultimele trei decenii ale secolului XIX, deoarece aproape toate publicațiile din Ardeal

⁵ “1848-1878. Aniversarea a XXX-a dela Eliberarea Săteanului Romanu.3/15 Maiu”, în *Cărțile Săteanului Român*,cartea 1, cursul III, Sibiu, 1878, p.78.

⁶ N. Bălcescu,“*Mișcarea românilor din Ardeal la 1848 și Puterea armată și arta militară la români*”, București, 1936, p. 10–11.

⁷ Bălcescu, N., “*Mișcarea românilor din Ardeal în 1848*”, în *Opere*, vol.I, partea a II-a, 1953, p.332.

și Banat erau pline de numele lui Ion Pop Reteganu din Reteag". În 1895 a fost redactor la revistele: Deșteptarea, Revista ilustrată, Tribuna și colaborator la Amicul Familiei, Biblioteca Familiei, Cărțile Săteanului Român, Familia, Foaia ilustrată, Foaia de duminică a ziarului Dreptatea, România Liberă și Telegraful Român și altele. Ion Pop Reteganu este recunoscut ca un pasionat culegător de folclor, direct sau prin intermediari învățători și bătrâni știutori de carte, îndeosebi din partea de nord a Transilvaniei, cu o extraordinară hărnicie care l-a impus urmașilor drept "cel mai mare folclorist al Ardealului". Nicolae Iorga amintește că Ion Pop Reteganu are adunate "într-o viață destul de scurtă și plină de greutate peste cinci mii de poezii populare și numai cu puțin peste 100 de texte în proză".

Poezia reprezintă cel mai bogat și mai valoros capitol al literaturii ardelenice din această perioadă în discuție. Ea cunoaște o dezvoltare ascendentă, cu momente de flux și reflux, în funcție de condițiile istorice, de capacitatea sincronizării cu poezia de peste munți, de perfecționarea limbii și, bineînțeles, de talentele ce se ivesc. Printre personalitățile care s-au remarcat în acest timp a fost și *Iosif Vulcan*. El s-a dedicat publicisticii, închinându-și viața revistei *Familia*, a cărui director a fost.

În schița de călătorie, "*Goronulu lui Horia si mormentulu lui Iancu*"⁸ Iosif Vulcan descrie cu emoție în suflet ceea ce a văzut la Țebea, goronul lui Horia și mormântul lui Avram Iancu: "*Cu adânca emotiune me apropiiai de celui dântâiu, si privii cu admirare colosalulu goronu alu lui Horia, pe care il cântasem înainte de a-lu vede. ... Stateam uimitu înaintea acestui productu estraordinaru alu naturei, si spiritulu meu recapitula vietia si faptele barbatului, care i-a împrumutatu numele seu. Astfel adâncitu în negura trecutului, sub impressiunea unui sentimentu de melancolia, rupsei câteva frundie de suvenire. Apoi me apropiiai de altarulu alu doile. Mormentul lui Iancu, durere, ne este asia de grandiosu ca si monumentulu lui Horia.*"⁹

Un alt mare poet care își exprimă sentimentele față de poporul român este Vasile Alecsandri, regele poezilor români, ale cărui poezii sunt reproduse în paginile foii: "Steaua României", "Ostașiloru români", "Capitanulu romano", "Hora dela Grivitia" ș.a. Independența

⁸ Iosifu Vulcanu, "*Goronulu lui Horia si mormentulu lui Iancu*", în *Cărțile Săteanului Român*, cartea 9, cursul III, Sibiu, 1878, p.150.

⁹ Ibid, p.152.

României a fost bine exprimată de către Petre Dulfu în poezia “România liberă și independentă”¹⁰.

În paginile ei se publică și folclor, în versuri, în proză, din toate ținuturile locuite de români și articole de folcloristică, datorate unor personalități cu autoritate în domeniu: Simion Florea Marian, Ioan Pop Reteganu, G.Tomoioaga, Elia Popu.

Sunt prezente și articolele medicale: Medicina (leacuri) de casa în contra: frigureloru, inflamațiunii (apriinderi) ochiloru, nothei (trocnei), rîiei, sgârçiuiloru de fole¹¹. Medicina contra epilepsiei¹², Artetica, reumatismulu, podagra¹³ sau informații cu privire la anumite lucruri din casele oamenilor.

Spre deosebire de celelalte publicații apărute în această perioadă, „Higiena și școala,, , a fost prima revistă de medicină din Transilvania, apărută la Timișoara timp de doi ani, 1876 și 1877, iar în continuare trei ani la Gherla între 1878-1882. Fără îndoială, ea a marcat, un moment distinct în evoluția literaturii medicale din România. Întemeietorul ei, Pavel Vasici, s-a născut la 1806 în Timișoara. După terminarea claselor primare din cartier, a urmat gimnaziul piarist din Timișoara, apoi facultatea de medicină din Budapesta, obținând diploma de doctor în anul 1832. Întorcându-se acasă, a început să practice medicină la Timișoara în anii 1832—1833. Pavel Vasici a avut o vastă activitate gazetărească. A fost primul redactor al ziarului „Telegraful român” din Sibiu, după ce scrisese la „Gazeta Transilvaniei” din Brașov, fiind prieten cu George Barițiu.

Rolul important pe care-l juca în promovarea învățământului românesc din fostul Imperiu Habsburgic a lăsat urme de progres cultural în viața școlară din Ardeal și Banat, care a stat multă vreme sub înțeleaptă sa îndrumare. În calitate sa de “consilier cezarocrăesc” al școlilor românești a luat parte în anii 1860—1862 și la lucrările comisiei filologice transilvane, alături de Timotei Cipariu, George Barițiu și de alții, care au stabilit regulile ortografice ale limbii române, în vederea introducerii alfabetului latin, în tipărirea manualelor.

¹⁰ Petre Dulfu „România liberă și Independentă”, în *Cărțile Săteanului Român*, cartea IV, cursul III, Gherla, 1880,p.87.

¹¹ “Medicina (leacuri)de casa în contra: frigureloru,inflamațiunii (apriinderi) ochiloru, nothei (trocnei), rîiei, sgârçiuiloru de fole”, în *Cărțile Săteanului Român*, cartea I, cursul I,Gherla, 1876, p. 78.

¹² “ Medicina contra epilepsie”, în *Cărțile Săteanului Român*, cartea 6, anul III, Sibiu, 1878, p115.

¹³ “Artetica, reumatismulu, podagra ”, în *Cărțile Săteanului Român*, cartea 7, cursul II, Sibiu, 1877, p.183.

În articolul-program, “*Programa nostra*”¹⁴ și apoi în invitația la preunerațiune, Vasici precizează scopul noii reviste, care se prezenta cititorilor ca o foaie pentru sănătate, educație și instrucțiune. Cititorii urmau să primească informații din domeniu.

Preocupările de natură medicală ale colaboratorilor gazetei vor fi ilustrate prin publicarea unui număr mare de articole referitoare la modul cum oamenii, elevii trebuie să își păstreze sănătatea, dar și articole în care sunt prezentate părți din anatomia corpului uman, bolile care le pot afecta, și tratamentul care poate fi aplicat.

Fiecare număr al publicației începea cu articolul intitulat: *Votiva tabla*, care cuprindea “*sentintie instructive pe terenulu sanitaru si higienicu pronunciate de cei mai celebri medici.*”¹⁵. Dintre acești îi putem aminti pe: dr. G. Voigt, dr. Arthur Schopenhauer, dr. K.F.M. Marx in Götinga, dr. Krüger Hansen și alții.

Capitolului educație îi este acordat un spațiu generos, natura informațiilor este extrem de bogată și variată, întrucât era o temă ce preocupa societatea românească în ansamblu. Așa cum bine știm, educația copiilor este începută de către părinți, și continuată în școală de către învățători și profesori, în funcție de perioadele de dezvoltare psihică și fizică ale copiilor¹⁶. Școala, prin învățători și profesori, își pune amprenta asupra formării caracterului și personalității copiilor¹⁷, de aceea este foarte important ca cei care lucrează în sistemul de învățământ să cunoască foarte bine materiile pedagogice și cele pe care le predau, și să se perfecționeze permanent. Învățătorii și profesorii trebuie să stăpânească foarte bine didactica fiecărei discipline care se studia în școală (geografie, istorie, biologie, religie, matematică, română, ș.a.). În acest sens, în paginile revistei sunt publicate proiecte didactice de la diferite discipline: “Impartasiri din Geografia si Cosmologia”, “Impartasiri din Istoria naturale”, “Impartasiri din Istoria”.

Multe articole pe teme școlare vor fi publicate în *Higiene și Scola*, acestea reflectând poziția pe care Vasici o avea asupra naturii moral-religioase a educației, dar și articole prin care se reflecta modul de implicare a bisericii în această problemă, aspectele negative fiind puse în

¹⁴ Dru. Vasiciu, “Programa nostra”, în *Higiene și Scola*, nr.1, anul I, 1876, Timișoara, p. 1.

¹⁵ “Cătră Cetitori”, în *Higiene și Scola*, nr. 1, anul IV, Gherla, 1879, p.2.

¹⁶ “Educatiunea”, în *Higiene și Scola*, nr.1, anul II, Timișoara, 1877, p.10; nr.2, anul II, Timișoara 1877, p.22; nr.4, anul II, Timișoara, 1877, p.56.

¹⁷ “Cum ure invetiatoriulu se proceda cu cei ce intra mai antaiu la scola”, în *Higiene și Scola*, nr.3, anul I, Timișoara, 1876, p. 42; nr.5, anul I, Timișoara, 1876, p.72.

balanță cu cele pozitive, pentru a ilustra situația veridică a învățământului românesc din Transilvania.

Învățătorii, trebuie să îi învețe pe copii nu numai cum să aibă grijă de “sănătatea lor sufletească”, ci și de sănătatea lor trupească, de aceea în conținutul foii se pune un accent foarte mare pe igiena din școală și pe conținuturile care trebuie predate copiilor. În acest sens, putem aminti următoarele articole pe care Pavel Vasici–Ungureanu și învățătorul Elia Popu le-au publicat: “Relatiunile scolei si influentia loru asupra sanetatiei scolariloru”, “Higiiena în scola”, “Studiul higiena în scola populara ”¹⁸, “Higiiena”.

În deceniul al șaptelea la secolului al XIX-lea, tineretul ardelean se simțea mai puternic atras de literatură, spre deosebire de generația matură, preponderent interesată de istorie și filologie: “Dorința ieșirii unei foi beletristice, se spune în primul număr al *Aurorei* române (Budapesta 1863-1865), s-a ivit acum de-atâtea ori și din atâtea părți, încât cutezăm a crede că această dorință e comună tuturor românilor ce se interesează de literatură ”.¹⁹

Cea care avea să continue modelul revistei lui Iosif Vulcan, *Familia*, și care să împlinească visul de afirmare a unor talente, să satisfacă gustul de lectură românească, a fost revista *Amicul Familiei*. Foaie beletristică, literară și socială cu ilustrații, scoasă de preotul Nicolae Fekete Negruțiu, ajutat fiind de profesorul Grigore Silași, între anii 1878-1890 la Gherla și Cluj.

Colaborând și la revista *Astrei*, devenit profesor universitar la catedra de limbă și literatură română din Cluj, Grigore Silași a publicat scrieri consistente și de mare ecou în epocă, precum: „Studiu asupra dialectului macedo-român în comparație cu cel dacoromân”, „Psaltirea calviniano-română versificată”, „Românul în poezia sa poporală”. Operele sale literare au fost mult apreciate în epocă, iar Silași a fost ales membru al Secției literare a *Astrei* și membru al Societății Academice Române, devenită din 1879 Academia Română.

¹⁸ “ Studiul higiena în scola populara”, în *Higiiena și Scola* , anul III, Gherla 1878, p.1.

¹⁹ Sara Iercoșan, *Junimismul în Transilvania*, Cluj Napoca, 1983

În formatul ei elegant, *Amicul Familiei*, cuprindea, pe lângă literatură, portrete și biografii ale unor oameni iluștri români, articole sociale și științifice, corespondența cu cititorii, rebus, bibliografii, glume, poșta redacției, ilustrații, ș.a., răspunzând gusturilor celor mai diverse.

O secțiune importantă o reprezintă cea afectată literaturii, *Amicul Familiei*, acordând o mare însemnătate poeziei, prozei și dramaturgiei. Se publica multă poezie, sursele de inspirație ale poezilor fiind foarte diferite: folclorul, istoria, natura, iubirea, religia, stările sufletești.

Strădaniile redactorului vizează stimularea creației originale. Întâlnim poeți și prozatori, ca: Petre Dulfu, V. B. Muntenescu, C. Morariu, J. J. Ardeleanu, G. Simu, Emilia Lungu, Vasile Filippu, V. Ranta Buticescu și mulți alții, ale căror nume puține istorii literare le-au reținut. Deși poezia nu mai cunoaște explozia din momentul “Tribunei” lui Iosif Vulcan, ea este totuși reprezentată de unii poeți mai cunoscuți.

Primul număr al *Amicului Familia* (1879) se deschide cu poemul “Cîntecul gintei latine” de Vasile Alecsandri, numerele următoare reproducându-i poeziile: “Oda la statuia lui Stefanu celu mare”²⁰, “Hora dela Mircesci”, “Oda”, “La Statua lui J. Heliade Radulescu”²¹. Nu trebuie neglijată nici poezia scriitorului și pedagogului Petre Dulfu.

În paginile sale, revista a cuprins și diferite studii literare, istorice, sociale sau științifice. De o parte și de alta a Carpaților, romanii se găseau în faza de tranziție de la alfabetul chirilic la cel latin, căutările și incertitudinile fiind generale. Totodată se manifestau tendințe divergente în privința modernizării limbii literare prin aport de neologisme latine, italiene, franceze, spaniole, etc.

În paginile publicației găsim multe informații referitoare la ierarhii celor două biserici românești, date generale despre mitropoliile și episcopiile greco-catolice și ortodoxe. De asemenea, găsim informații despre decretele adoptate în Conciliul provincial de la Blaj²² din 18-30 mai 1872, dar și informații despre documentele testamentare care prevăd împărțirea averii în scopuri religioase.

²⁰ Vasile Alecsandri, “Oda la statuia lui Stefanu celu mare”, în *Amicul Familia*, nr.13, anul VIII, Gherla, 1883, p.116.

²¹ Vasile Alecsandri, “La Statua lui J. Heliade Radulescu”, în *Amicul Familia*, nr.3, anul VI, Gherla, 1882, p.23.

²² “Biserica romana greco-catolică”, în *Amicul Familia*, nr.9, anul VI, Gherla, 1882, po.95.

Ultima pagină a ziarului era ocupată de rubrica diverse, felurimi sau revista, unde erau grupate informații de interes public din sfera literară, culturală și religioasă, precum și știri de pe teritoriul eparhiei, despre evenimentele importante din comunitățile greco-catolice, dar și anunțuri pentru diverse concursuri.

Așa cum putem vedea, în evoluția limbii și a literaturii românești din Transilvania și în procesul sincronizării cu mișcarea largă a literaturii din România, *Amicul Famila* este una dintre revistele cele mai importante ale acestei perioade, ea deschizând gustul spre lectură atât clericilor cât și mirenilor.

Spre sfârșitul secolului, apare la Gherla între anii 1893-1894 revista *Scola Poporală*, avându-l drept redactor pe Ilariu Boroș. *Scola Popolară* apărea o dată pe săptămână, joi, prețul ei fiind stabilit la 3 fl. pe an.

Ziarul se adresa în primul rând învățătorilor din Transilvania, pe care, prin paginile sale, va încerca să-l instruiască pentru a face față înnoirilor care au loc pe “țărmlul didacticii și pedagogiei” și provocărilor cotidiene. Declarându-se în primul rând o foaie pedagogico-didactică, cele mai multe articole vor viza acest aspect: informații din domeniul educațional, formarea și instruirea copiilor, perfecționarea învățătorilor, psihologie școlară. Alături de articolele pedagogice și didactice, revista mai cuprinde și articole psihologice, medicale, dar și o rubrică de corespondență și de bibliografie.

La Programu, din primul număr al revistei, adresându-se mai ales învățătorilor, dar și celorlalți oameni interesați de promovarea și binele școlii, prezintă scopul și obiectivele revistei, în același timp făcând și un apel către “*toți binevoitorii instrucțiunei populare, se binevoească a ne sprijini în acesta întreprindere prin posibila lățire a organului nostru septemânalu...*”.²³

Învățătorul trebuie să fie foarte bine pregătit și să aibă o anumită cultură, deoarece el este cel care crește și formează oamenii și creștinii adevărați. Pe aceste teme ale pregătirilor învățătorilor în școlile normale și despre metodele prin care învățătorul își formează o cultură solidă, putem aminti următoarele articole “Prepararea învetătorilor”, “Ce se facă învețetorulu ca

²³ “La Programu,” în *Scola Poporală*, nr.1, anul I, Gherla, 1893, p.2.

se înainteze în cultura?”, “Învețatoriul poate deveni omu de specialitate numai prin studiu continuu”, “Progresul învețătorului în cultură”.

Un lucru important care trebuia să fie urmărit este modul cum copiii își însușesc cunoștințele, în principal cele legate de citirea și scrierea limbii române - “limba e însăși națiunea.”²⁴

Una dintre temele ce preocupau societatea românească în ansamblu era educația, dar mai ales starea învățământului public.

O altă problemă destul de dezbătută de către redactor și colaboratorii lui, a fost cea a salarizării învățătorilor, salarizare care nu era făcută la nivelul muncii depuse de către pedagogi.²⁵

Așadar, un capitol extrem de consistent din presa îl reprezintă informațiile referitoare la educație. Natura acestora este extrem de bogată și variată, întrucât era o temă ce preocupa societatea românească în ansamblu. Perfecționarea învățătorilor, formarea și instruirea copiilor, temele de psihologie școlară, noutăți de pe “țărnuțelul didacticii și pedagogiei”, toate acestea ocupă un spațiu important în ziarele și revistele apărute. Fiecare donație în interesul învățământului era un gest nobil, fiind consemnată la loc de cinste în presa vremii. Sunt publicate testamentele unor persoane particulare care lăseau sume consistente pentru înființarea unor fundații, a unor societăți ce aveau drept scop sprijinirea financiară a elevilor merituoși pentru continuarea studiilor.

Orice inițiativă care ar fi putut contribui la ridicarea nivelului învățământului românesc era încurajată. Întâlnim des în paginile gazetelor semnale privind apariția unor noi manuale și comentarii asupra acestora. Protocoalele conferințelor învățătorilor, temele care se dezbăteau cu aceste ocazii oferă informații interesante despre nivelul învățământului românesc din Transilvania. Astfel, ne putem forma o imagine despre sistemul de educație de la mijlocul secolului al XIX-lea, cu realizările și dificultățile sale. Multe articole pe teme școlare vor reflecta modul de

²⁴ I.P. Reteganul, “Epistola în școla populară.”, în *Scola Popolară*, nr.9, anul I, Gherla, 1893, p.133.

²⁵ Vasiliu Dumbrava, “Salarizarea și calificațiunea învețătorilor” în *Scola Popolară*, nr.16, anul II, Gherla, 1893, p.278; vezi și “Articulul de lege XXVI din 1893- despre reglarea salariilor învețătorilor aplicatela școlile elementare”, în *Scola Popolară*, nr.6, anul II, Gherla, 1893, p.92.

implicare a bisericii în problemă educației, dar vor scoate în evidență și importanța relației dintre școală, biserică și religie ca disciplină de studiu.

Gazetele românești au îmbrățișat cauza tuturor românilor, întrucât găsim informații de pe întregul teritoriu locuit de aceștia, iar presa ardeleană a fost un important capitol al vieții culturale românești.

Un rol decisiv în apariția ziarelor românești l-au avut oamenii de presă, cei care alcătuiau redacțiile diverselor publicații. Desigur, multe dintre acestea au excelat printr-un valoros corp redacțional, dar pe de altă parte colaborarea cu gazetele românești a fost pentru unii intelectuali o veritabilă școală.

Pe lângă menirea sa esențială, aceea de a informa permanent cititorii, presa și-a adus contribuția și la dezvoltarea și modernizarea limbii române literare. Vocabularul s-a îmbogățit treptat cu cuvinte noi, reclamate de înnoirea în sine a societății, dar s-a încercat și stabilirea, în timp, a unor norme gramaticale și fonetice unice pentru toate teritoriile locuite de români.

Presa românească, cu un profil foarte variat, contribuie astfel la modernizarea lexicului limbii literare.²⁶ Rolul pe care îl au publicațiile tipărite, de a menține treaz spiritul unei societăți, se verifică, fără îndoială, și pentru presa transilvăneană. În condițiile în care, la mijlocul secolului al XIX-lea, românii aveau atât de puține pârghii prin intermediul cărora puteau să-și facă auzită vocea, biserica a preluat rolul de lider de opinie publică, fiind un purtător de cuvânt al intereselor naționale. Ziarele au avut de aceea locul și rolul lor important în societate. Viața fiecărei publicații este influențată direct de ambianța politică a perioadei, iar cea asupra căreia ne-am oprit este una complexă. Gazetele, au încercat să facă față cu cinste misiunii lor.

²⁶ Al. Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Iași, Edit. Junimea, 1979, p. 84.